

Століття людського капіталу

Від початку промислової революції XIX століття для економічного зростання країни вкрай важливими стали інвестиції у фізичний капітал. Але шлях до незмінного економічного успіху країн та окремих осіб урешті-решт перетворився на інвестиції в людський капітал. У XX столітті людський капітал виявився найважливішим, і Америка тримала в цьому першість. Тоді американці підхопили нову ідею про те, що «багатство нації» втілюватиметься в її людському капіталі; навіть заможним країнам Європи знадобилося п'ятдесят чи більше років, щоб це зрозуміти.

На початку XX століття доступ до освіти, принаймні на рівні середньої школи, для більшості американців був переважно необмежений, без огляду на місце перебування і проживання. Освіта забезпечувалась і фінансувалась бюджетами й була безплатною, за винятком найвищих рівнів. Навіть ті американці, які жили в найвіддаленіших місцевостях, мали привілей відправити своїх дітей до державних шкіл, хоча афроамериканці, передовсім на Півдні, часто були виключені з різних рівнів освіти, особливо вище за початкову⁴.

Американці мали сильну традицію надання молоді освіти за бюджетні кошти, й розширення освіти за межі середньої школи й початкових класів продовжило традицію зобов'язання, вкоріненого в основних демократичних та егалітарних принципах. Таких «переваг» було багато, й усі разом вони створили зобов'язання щодо рівності можливостей⁵.

На початку XX століття, замість отримувати похвали по всьому світу, американські освітні установи зазнавали різкої критики. Втім, один відомий коментатор сказав так: «Дехто критикує американську середню освіту, бо її двері відчинені для учнів усіх верств»⁶. Американська освітня система дозволяла молоді з різними

здібностями користуватись державними ресурсами, тож європейські спостерігачі називали цю систему «марнотратною». На противагу цьому, більшість європейських національних систем тестували хлопців і дівчат у ранньому віці й просували лише найкращих, вважаючи цю систему меритократичною⁷. Але орієнтованість на молоді таланти у віці, приміром, одинадцяти років надавала перевагу тим, хто мав високе соціальне становище й освіченіших батьків⁸. Американців селекція, такий добір дратували, і вони вважали їх елітистськими⁹. Їхня система була не марнотратною, а егалітарною.

На початку ХХ століття Америка давала освіту своїй молоді в значно більшому обсязі, ніж більшість, якщо не всі, європейських країн. Середні школи у США були безплатними й загальнодоступними, тоді як у більшості країн Європи вони були дорогі й малодоступні. Навіть на 1930-ті Америка була практично єдиною країною, яка надавала безплатну й загальнодоступну середню освіту.

Американський підхід до освіти був критично важливий для технологічної динамічності, швидкого економічного зростання, рівнішого розподілу доходів, асиміляції великих хвиль іммігрантів і переходу до масової вищої освіти в США. У цьому розділі ми обговоримо тенденції у сфері формальної освіти в Америці й порівняємо їх із тенденціями в європейських країнах у різні періоди ХХ століття, а також закладемо основу для розуміння економічного значення людського капіталу для окремих осіб і держави. Але спочатку ми маємо показати, як ХХ століття стало «століттям людського капіталу» і чому «століття людського капіталу» виявилось «американським століттям».

Людський капітал і дохід у різних країнах

Рівень освіти у світі на початку ХХІ століття

На кінець ХХ століття жодна країна не може дозволити собі не давати громадянам освіту, вищу за початкову. Технології багатших країн поширилися по всьому світу. Тепер робітники, серед усього іншого, мають розуміти складні документи, читати креслення, працювати на комп'ютерах, застосовувати формули й користуватись інтернетом. Простої грамотності й уміння рахувати вже недостатньо. Щоб бути повноцінним учасником глобальної економіки, усім робітникам потрібно мати вищий рівень освіти.

Освічені громадяни не гарантують швидкого зростання і включення до країн «конвергентного клубу»¹⁰, але протилежне твердження зазвичай є правдивим¹¹. У наш час низький рівень освіти не дозволяє країнам досягти технологічного прогресу й повною мірою скористатись перевагами глобальної економіки. Сьогодні більшість країн із низькими доходами мають рівень шкільної освіти, який є відносно високим, як порівняти з історичними стандартами. Щоб показати неймовірні зміни в ролі освіти впродовж ХХ століття, варто звернутися до структурного аналізу країн на початку ХХІ століття. Ми порівнюємо рівень середньої освіти й рівень реальних доходів у понад ста країнах на початку ХХІ століття з рівнем у США на різних етапах історії ХХ століття.

Наше дослідження показує, що на початку ХХІ століття навіть країни з низьким доходом на душу населення мають вищий рівень освіти порівняно з історичними стандартами, встановленими в Америці на початку ХХ століття. Коли США мали рівень доходів на душу населення аналогічний рівню багатьох сучасних країн з низьким рівнем доходів, американський показник освіти часто був нижчий. У нинішньому столітті бідніші країни, здається, розуміють, що мають надати своїм громадянам середню освіту, щоб ті могли працювати в рамках світової економіки.

Розглянемо рисунок 1.1, на якому (чистий) коефіцієнт охоплення середньою освітою показаний залежно від реального валового внутрішнього продукту (ВВП) на душу населення для 114 країн у 2000 році¹². Позитивна кореляція між доходом і освітою очевидна. Хоча причинно-наслідковий зв'язок (вищий рівень освіти веде до більшого прибутку) досліджувався багатьма науковцями, зараз він не є предметом розгляду¹³. Головне завдання цього графіка — показати, що у 2000 році рівень залученості до середніх шкіл у країнах із низьким доходом був значним за стандартами від початку до середини ХХ століття, навіть порівняно з країнами, які в той період мали вищі доходи.

Оскільки у ХХ столітті США були лідером в освіті, у цьому прикладі саме вони будуть історичним «золотим стандартом». Суцільна вертикальна лінія, яка проходить через точку на рисунку 1.1, показує реальний ВВП на душу населення в США в 1900 році, безпосередньо перед різким зростанням середньої освіти в Америці. Ми використаємо рівень ВВП на душу населення в 1900 році в доларах 2000 року — 4596 доларів, як приблизне визначення низького

доходу на душу населення у 2000 році¹⁴. Суцільна горизонтальна лінія, яка також проходить через точку, представляє частку залученості до середньої освіти в державних і приватних середніх школах у США в 1900 році¹⁵. Ці дві суцільні лінії ділять графік на чотири квадрати. Нас цікавлять південно-східний і північно-західний квадранти. Подібні (пунктирні) лінії проведені для точки, позначеної трикутником, яка дає дані за 1940 рік. Квадрат відповідає даним за 1920 рік, а ромб — за 1960 рік. Для більшої розбірливості на рисунку не нанесені лінії для цих років.

Наш інтерес до південно-східного квадранта полягає в наступному. Будь-яка країна, яка міститься в цьому квадранті, має *дохід на душу населення вищий* за той, який був у США в рік, який розглядається, але *коефіцієнт залученості до середньої освіти тут нижчий*. Цю область можна вважати квадрантом результату «поганої» освіти. У квадранті поганої освіти немає країн там, де вказано 1900 рік, і лише одна країна, де йдеться про порівняння з 1920 роком¹⁶. Для порівняння з 1940 роком є дев'ять країн зі 114, але лише п'ять із них містяться в самому квадранті, тоді як інші розташувались на межі. І для 1960 року, коли і залученість до середніх шкіл, і дохід на душу населення доволі високі, близько десятка країн потрапили у квадрант поганої освіти, але безпосередньо в ньому перебувають лише шість¹⁷.

Річ у тім, що майже в усіх країнах із доходами вищими, ніж у США за конкретний рік, рівень залученості до середніх шкіл перевищує рівень, досягнутий у США за цей рік. У ХХ столітті в співвідношенні між доходом на душу населення й освітою відбулися фундаментальні зміни.

Інший вартий уваги квадрант — це північно-західний, який ми називаємо квадрант «доброї» освіти¹⁸. Країни, які тут бачимо, мають *вищий рівень досягнення освіти*, ніж у США за відповідний рік, але *нижчий рівень доходу*. У певному сенсі вони перевиконують цей рівень на освітньому фронті (або, навпаки, відстають за доходами). Квадрант доброї освіти зазвичай більш заповнений, ніж квадрант поганої освіти, доти, доки в рік порівняння не буде як високих доходів, так і високого рівня досягнення освіти.

У 2000 році з 42 країн із доходом на душу населення нижчим за наш стандарт низького доходу 1900 року 15 (36%) мали чистий коефіцієнт залученості до середніх шкіл, який перевищував 0,4¹⁹. Якщо встановити вищий рівень доходу, скажімо, американський рівень

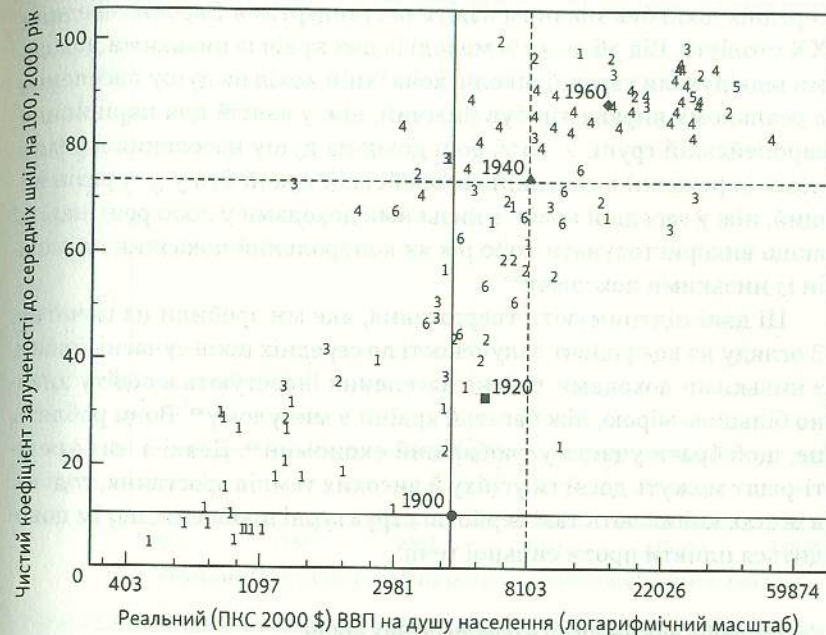

Рисунок 1.1. Чистий коефіцієнт залученості до середніх шкіл і реальний ВВП на душу населення в 114 країнах, 2000 рік. Числові маркери для кожної країни відповідають географічним групам за даними ЮНЕСКО: 1=Африка; 2=Центральна й Північна Америка та Карибські острови; 3=Азія, включно з неафриканським Близьким Сходом; 4=Європа; 5=Океанія; 6=Південна Америка. Чистий коефіцієнт залученості до середніх шкіл не враховує осіб, вік яких не відповідає звичайному віку учнів у цих школах. Чотири позначки з колом (1900), квадратом (1920), трикутником (1940) і ромбом (1960) відповідають американському ВВП на душу населення і чистому показнику залученості до середніх шкіл за вказані роки.

Джерела: Чисті показники залученості до середніх шкіл, дані ООН з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО): <http://unescostat.unesco.org/en/stats/stats0.htm>. Реальний ВВП на душу населення з Penn World Table, <http://pwt.econ.upenn.edu/> (Heston, Summers and Aten, 2002). «Реальний» у Penn World Table означає ПКС (паритет купівельної спроможності).

доходу в 1920 році, тоді 53 країни опиняються нижче цього порогу, а у 25 країнах (47%) коефіцієнт залученості у 2000 році перевищує 0,4. Ми обрали за стандарт коефіцієнт залученості до середніх шкіл 0,4. У середині 1950-х у європейських країнах коефіцієнт залученості до середніх шкіл, включно з учнями повного навчального дня в закладах загальної та професійної освіти, ніколи не перевищував 40%, а зазвичай був значно нижчий (див. рис. 1.7 нижче). Тому в країнах з низьким доходом, які ми щойно описали, використовуємо чистий стандарт доходу 1900 чи 1920 років, коефіцієнт залученості до

середніх шкіл був значним навіть за стандартами Європи середини ХХ століття. Від 36 до 47% молоді із цих країн із низькими доходами відвідували середні школи, хоча їхній дохід на душу населення в реальному вираженні був нижчий, ніж у взятій для порівняння європейській групі. У 1955 році дохід на душу населення в реальному вираженні в середній європейській країні був у 3-5 разів вищий, ніж у середній країні з низькими доходами у 2000 році, навіть якщо використовувати 1920 рік як контрольний показник для країн із низькими доходами²⁰.

Ці дані підтримують твердження, яке ми зробили на початку. З огляду на коефіцієнт залученості до середніх шкіл сучасні країни з низькими доходами та їхнє населення інвестують в освіту значно більшою мірою, ніж багатші країни в минулому²¹. Вони роблять це, щоб брати участь у глобальній економіці²². Деякі з них урешті-решт можуть досягти успіху й високих темпів зростання, тоді як в інших виникають такі серйозні структурні проблеми, що їм доводиться пливати проти сильної течії.

Гендерні відмінності в освіті різних країн

Цікаво, і доволі очевидно, що чим менш забезпечені країни, тим нижчий коефіцієнт залученості до середніх шкіл усієї молоді. Не менш цікаво, але менш очевидно, що країни з низькими доходами мають відносно вищий показник залученості хлопців до середніх шкіл. Насправді, коли дохід на душу населення вищий за той, якого досягли США в 1900 році (стандарт низького доходу, який ми використовували раніше), гендерні відмінності в залученості до середніх шкіл зникають. Однак майже всі країни з доходами, нижчими за стандарт низького доходу, мають відносний коефіцієнт залученості, який надає перевагу хлопцям, і приблизно в одній третині країн переваги для хлопців є суттєвими (див. рис. 1.2). Багато країн з низькими доходами й відносно низьким рівнем освіти для жінок — це переважно мусульманські країни (як показано в розмірі позначки країни на рис. 1.2), а більшість — це бідніші країни Африки. Гендерна нейтральність здається перевагою, яка здобувається завдяки вищим доходам. Аналогічно гендерні відмінності в залученості до середніх шкіл на користь чоловіків очевидні лише тоді, коли коефіцієнт залученості нижчий за 0,4 (рис. 1.3). Майже всі країни ліворуч від пунктирної лінії 0,4 є країнами з низькими доходами,

